

LITTERATUR

LÄSNING FÖR STATSMÄN

Ny följd: Wickman och Wickbom

Av GUNNAR UNGER

De antologier av sina artiklar i Dagens Nyheter, som Johannes Wickman i rask följd utgav under andra världskriget utgjorde en ofta ganska irriterande lektyr. Hans ledare från denna tid kunde åtminstone stilistiskt verka som ett friskt källsprång i det öde kihlberget. Men lösryckta från denna flatterande omgivning och staplade på varandra blev de svåra att i längden fördrä. Att läsa 300 sidor satir av Johannes Wickman stup i ett var som att utan uppehåll läsa Scriver's »Själaskatt», ehuru omvänt. Man fick lov att göra det intressanta psykologiska rönet att den kompakta diaboliken är lika ledsam som den kompakta gudligheten.

Wickman brukar ibland jämföras med Segerstedt, men ingenting kan vara mera missvisande. Segerstedt var en verklig konstnär på sitt område. Hans register i polemiken spände över patos, lidelse, från sarkasm, stillsam ironi, humor och medlidande. Wickman däremot har som polemiker så gott som bara en genre. Han påminner om en taskspelare, som bara kan ett trick och ständigt upprepar det. De första gångerna är det roligt, men snart nog blir man förströdd och i längden irriterad. Wickmans speciella ironi, som i fråga om perfiditet många gånger når en verkligt anmärkningsvärd standard är påfallande onyanserad. Uppläggningsen av hans polemiska artiklar var så gott som alltid

stereotyp. Det monotona koketteri han utvecklade, när han med höjd pekpinne och citat ur sin famösa klipp-samling förehöll världens mäktige den bristande överensställningen mellan vad de yttrat i en viss fråga med sig och så många års mellanrum gjorde slutligen ett nästan groteskt intryck. Metoden skulle åtminstone varit respektabel, om än något verklighetsfrämmande, för det fall att den hade kunnat försvaras med en hänvisning till författarens okuvliga lidelse för politisk konsekvens. I själva verket hände det inte sällan att Wickman, alldeles oavsett vad Sveriges intressen kunde bjuda, hos en stormakt fördömde vad han ursäktade hos en annan. Det mest oförlåtliga exemplet på detta var när Wickman för Rysslands räkning på Finland tillämpade det cyniska stormaktspolitiska betraktelsesätt som han alltid varit den förste att brännmärka, när det tillämpades av tyskarna på deras grannstater. Få ting som stått att läsa i svensk press under andra världskriget var ohyggligare än Johannes Wickmans Finlands-ledare i Dagens Nyheter. De stämplar sin man för alltid.

Mot denna bakgrund är det en positiv överraskning att ta del av den postuma kavalkad av Wickman-artiklar 1920-54 — Wickman avled år 1957 — som under rubriken »Politiska porträtt» utvalts och utgivits av Johannes Wickmans son, statssekreteraren Kris-

ter Wickman. Där saknas, helt naturligt, artiklarna från 1939–44, som redan tidigare utkommit i bokform. Tyngdpunkten ligger på artiklar tillkomna under 20- och 30-talen, många av dem ursprungligen skrivna som »nekrologer, föranledda antingen av fysiska eller politiska dödsfall», för att citera utgivarens förord. Dessa inramas av några artiklar och radioföredrag från tiden efter Wickmans mer eller mindre ofrivilliga tillbakaträdande från Dagens Nyheter 1948.

Den mest famösa av de sistnämnda är utan tvivel Wickmans radioföredrag från år 1950 om »Tidningsmannens frihet», där han liknar ett samråd mellan tidningsägaren och den av-sättningsredaktören vid ett samråd mellan räven och tuppen. »Tuppen säger visserligen: när samrådet är över, är det ändå jag som gal. Jo visst, men samrådet äger ju rum under båda parternas stumma medvetande att räven kan bita huvudet av tuppen men tuppen kan inte bita huvudet av räven.» Denna karakteristik har föranlett ett temperamentsfullt genmäle av den onämnde men utpekade tuppen, nämligen professor Herbert Tingsten, i en recension i Dagens Nyheter av Wickmans bok. Hr Tingsten försäkrar att om hans läsare tror att han är en tupp som springer omkring och fortsätter att gala fast hans huvud är avbitet, så är detta mildt talat en missuppfattning. Han tillägger att han hoppas att Wickman varit i god tro, när han skrev sitt föredrag. Till detta vill man bara foga, att man hoppas att Tingsten varit i god tro, när han skrev sin recension. Hur det än förhåller sig med detta, om än Wickman avsiktligt eller oavsiktligt missförstått och miss-tolkat förhållandena inom en tidningsledning och om än den s. k. Wickman-legenden huvudsakligen är en fri uppfinning av honom själv, har det likväl sitt värde att han satt fingret på den

ömna punkt, som är en tidnings äganderättsförhållanden. Ingen kan säga annat än att den fått aktualitet sedan föredraget hölls: först genom försäljningen av Kreuger-tidningarna och sedermera genom chefredaktörskrisen i Dagens Nyheter. Det är svårt att undgå att dra den slutsatsen, att när det gäller ett så ömtåligt och för samhället betydelsefullt organ för det fria ordet som en stor dagstidning det idealiska äganderättsförhållandet är stiftelseformen. Denna konstruktion, som på internationell botten applicerats exempelvis på Neue Zürcher Zeitung, här hemma på Svenska Dagbladet, är den som utgör den säkraste borgen för frihet, självständighet och kontinuitet i en tidnings redigering.

Viktigare än de aktuella inläggen i Wickmans bok är emellertid porträttartiklarna från 20- och 30-talen. Att de gör ett så mycket mera positivt intryck än artikelsamlingarna på 40-talet beror på att de ger en så mycket mera nyanserad bild av Wickmans författarpersonlighet. Här är det inte längre bara fråga om ironisk polemik, här ges tillfälle för Wickman att demonstrera ett långt bredare register. Vad som främst frapperar är otvivelaktigt hans djupa kunskaper i europeisk utrikespolitik under detta århundrade. Men man fäster sig kanske lika mycket vid hans förmåga till vid-synt bedömning av personer som så att säga inte a priori är föremål för hans hat eller förakt. Wickman var ju i hög grad franskorienterad och hade en utpräglad förståelse för den franska politikens målsmän. Men den var inte kritiklös och kanske den bästa artikeln i hela boken är den fint avvägda karakteristikerna av Clémenceau. Mera främmande står Wickman för engelska politiker och man blir därför så mycket mer förvånad över hans uppskattning av Baldwin, som sträcker sig betydligt längre än många av

Baldwins egna konservativa meningsfränder förmodligen skulle vilja gå. Av tyskarna är det förstäligt nog egentligen bara Stresemann, som i Wickmans ögon företer några försönande drag. Men 75-årsartikeln om Wilhelm II ger trots allt prov på en överraskande vilja till objektivitet och den intressanta skissen av Friedrich v. Holstein, »den grå eminensen», vittnar om ett psykologiskt intresse, som man annars ofta har anledning att efterlysa i Wickmans personskildring. Allt som allt är »Politiska porträtt» en bra mycket mera upplysande, underhållande och intressant bok än Wickmans under livstiden publicerade. Man behöver inte dela hans politiska åsikter och inte heller glömma hans förlöpnings för att av denna postuma artikelsamling bibringas respekt för hans gedigna om än mycket specialiserade utrikespolitiska kunnande och hans ofta raffinerade stilkonst.

*

Det specialiserade i Wickmans utrikespolitiska kunnande — och intresse — framgår framför allt av att han nästan uteslutande sysslar med europeiska problem och nästan oavlatligt bedömer världshändelserna ur strikt europeisk synvinkel. Förenta staterna skymtar, men bara i den mån de har betydelse för europeisk politik. Av en alltför älskvärd f. d. DN-kollega, som recenserat »Politiska porträtt» — dock ej Tingsten — har Wickman kallats »den siste europén». Detta är naturligtvis en orimlig överdrift (och hur skulle Europas framtid annars te sig?), men såtillvida ligger det något i karakteristiken att Wickman inte bara under mellankrigstiden utan också därefter levde kvar i den politiska världsbild, som slogs i stycken redan 1914–18, den enligt vilken Europa var de storpolitiska händelsernas självfallna centrum.

Redan därutinnan framträder klart skillnaden mellan Wickman och Wickbom. Sveriges Radios i särklass främste politiske rapportör har sedan länge vinnlagt sig om en global intressesfär och ett globalt synsätt och sällan har detta tydligare framgått än i den berättelse om ett besök i Kina, som han nu utgivit i bokform under titeln »Den röda jorden». Men det är förvisso inte den enda skillnaden. Medan Wickman är den ofta alltför lidelsefullt subjektive politiske kommentatorn är Wickbom den ibland alltför lidelsefritt objektive politiske reportern. När det gäller att redovisa intrycken av en endast sex veckor lång vistelse i det nya Kina kan denna attityd vara väl så klok, men den är inte utan sina risker. Regeringsorganet Stockholms-Tidningens chefredaktör, som uppenbarligen hör till den kinesiska nyordningens varmaste vänner och beundrare, lät sig så ryckas med av sin entusiasm för ämnet, att han i sin recension av Wickboms bok, närmast framställde författaren som en nyfrälst röd kinesisk medlöpare. Får man tro hr Vinde fann visserligen T. G. Wickbom ett och annat att invända, men på det stora hela taget var dock hans intryck av det nya Kina positivt. En något mer uppmärksam läsning av »Den röda jorden» ger snarare till resultat, att Wickbom fann ett och annat att beundra, men att hans helhetsintryck var negativt — negativt i den bemärkelsen att han fann sig stå inför något som var lika skrämmande som det var främmande.

Wickboms ärende har emellertid inte varit att polemisera utan att referera; så ärligt, sansat och fördomsfritt som möjligt referera vad han såg och hörde under en reportageresa för Sveriges Radios räkning, som under loppet av inte fullt två månader förde honom från Peking runt de delar av Kina han tilläts besöka. Dit hörde ty-

piskt nog inte — eftersom den tibetanska krisen var under uppsegling — Västkina, tillfartsvägarna till Tibet eller de andra områden, där kineserna styr över nationella minoriteter. Ur nyhetssynpunkt, framhåller Wickbom också, skulle Kina, som räknar sig som Mittens Rike kunna ligga någonstans vid Sydpolen. Av utländska tidningar får man aldrig tag på just annat än Pravda eller kanske någon östtysk tidning; några västerländska står inte att köpa och de utländska beskickningarna får dem med besvärande dröjsmål. Först aderton dagar efter den kinesiska interventionen i Tibet släpptes nyheten ut av den officiella nyhetsbyrån Hsinhua och då hade järnridån — eller bamburidån hur man nu vill — redan gått ned för de just då intressantaste delarna av Kina: gränsområdena till Tibet.

Detta var en aspekt av Wickboms upplevelse av den kinesiska diktaturen. En annan ger hans skildring av samtalet med utrikesminister Chen Yi; Mao Tse-tung och Chou En-lai var under denna oroliga tid alltför upptagna för att kunna ta emot den svenske journalisten. Men den politiskt-militära veteranen Chen Yis utläggningar var säkerligen precis lika givande som de hans i partihierarkin överordnade skulle kunnat åstadkomma. De cirkulade kring föreställningen om Kina som det stora frivilligsamhället, också på andra områden än det som den militära insatsen i Korea — och Tibet skulle man kunna tillägga — redan har uppvisat för yttervärlden. Detta är, framhåller Wickbom, ett illusionsnummer av utomordentlig professionell klass. »Kineserna har ett välförtjänt anseende som cirkusartister, jonglörer och akrobater. Det måste bygga på en medfödd fallenhet som paras med enormt tålmodig och perfektionssträvande träning. Men ingenting av vad de kan uppvisa på scenen

överträffar ändå den genomarbetade, in i detalj fulländade konsekvens varmed de fasthåller sin version om ett samhälle byggt på folkets spontana entusiasm, som blott formas och vägleds av folkviljan underordnade ledare.»

Om det stora frivilligsamhällets förutsättningar berättar Wickbom i det skakande kapitel, som erhållit rubriken »Hjärntvätt». För den äldre generationens vidkommande räcker det med skrämselfaktiken, när det gäller att åvägabringa psykologisk kontroll över folket, och den uppväxande formas från första början efter det nya mönstret. Men däremellan, påpekar Wickbom, finns det årsklasser som måste kunna utnyttjas till fullo utan att hämmas av sin nedärvda föreställningsvärlds belastning. Behandlingen av dem utgör enligt många sakkunnigas åsikt den kinesiska kommunismens viktigaste bidrag till samhällstekniken, dess mest självständiga politiska upptäckning. Det är kanske signifikativt, menar Wickbom, att dess främste målsman Liu Shao-chi nu blivit Kinas president och därmed framträtt som Mao Tse-tungs naturlige arvtagare. Om Mao är hjärtat och Chou En-lai intellektet i den röda statsledningen är enligt Wickbom Liu Shao-Chi viljan, till hela sin karriär och sitt personliga uppträdande en naturlig exponent för den teknik som kallas *hsi nao*, hjärntvätt.

»Det är en process som måste göra ett skakande intryck också på den, som blott kan bevittna dess följdverkningar. Man känner igen en del drag från berättelser om förhörsmetoder bakom järnridån och man börjar kanske begripa att det finns utläningar som efter någon tids vistelse i Kina får George Orwells '1984' i tankarna. Ty det mest karakteristiska är kanske just att

metoden inte bara riktar sig mot misstänkta utan mer eller mindre intensivt sätts in mot praktiskt taget varje medborgare inom gatucellen, studiegruppen, yrkesorganisationen, arbetskretsen, var det nu kan vara. Det är inte en omskolningskurs, där det gäller att lära sig att rabbla upp en på förhand given och definierad läxa. Det gäller att själv treva sig fram till ett resultat, som överensstämmer med det dunkelt anade, men aldrig klart framvisade korrekta mönstret.»

Wickbom sammanfattar sina intryck vid återkomsten till den fria världen i Hongkong med samma lugnt reflekterande, opartiskhet som han genomgående eftersträvat och uppnått i sitt reportage. Kinesen är flitig till ursinne, skriver han, han dyrkar renlighet och hygien om också ibland med ringa framgång och hans nya herrar har givit honom det slags grovhuggna sociala jämlikhet som ibland får tjäna som ett surrogat för rättvisa; de har säkerställt en ransonerad nödtorft som har jagat den forna svälten på dörren. Av hela sitt hjärta vill man unna detta tåliga flitiga folk att en dag också få njuta de förespeglade frukterna av sin möda och uppnå en materiell standard jämförlig med vår egen. Det blir den kinesiska kommunismens avgörande prov. Det är grått och fattigt i Kina, men det är inte lyxen och komforten eller den salta havsluften, som kommer Kina-resenären att andas ut i Hongkong. Det är känslan av att ha kommit till en annan andlig atmosfär, en värld som rör sig kring individer, inte blott kring massor, en värld som har råd att tolerera olikheter och onyttigheter — eller rättare sagt inte anser sig ha råd att avvara dem utan ser skyddet av den individuella egenarten som sin främsta uppgift.

Allt detta är den kinesiska kommunismen främmande. Skall fröet till en ny individualism kunna överleva den skoningslösa andliga utarmningen i likriktningens tecken, frågar Wickbom och svarar: om det vet jag intet. Kina har lärt mig mycket, slutar han sin kloka bok. Det är en upplevelse att få bevittna detta gigantiska experiment i asiatisk välståndsbyggnad, som borde mana yttervärlden till intensiva tag för att bryta ned den materiella nöden, där den ännu dröjer kvar på sina håll. »Först med den uppgiften för ögonen har man kanske rätt att utan förhävelse känna bröstet vidga sig av tacksamhet över att få höra till den värld där luften är fri att andas.»

T. G. Wickboms »Den röda jorden» är veterligt det första reportage från Kommunistkina, som skrivits av en svensk iakttagare utan förutfattade åsikter. Men inte bara i jämförelse med Artur Lundkvist — papegojan från Peking — och hans meningsfränder framstår Wickbom som ett mönster av objektivitet. Även internationellt hör hans Kina-skildring till det bästa som finns att tillgå just nu. Hans skolade observationsförmåga, hans muntra och målände stil — ibland så anlagd på hörseleffekter att man undrar om han inte förväxlat sitt medium; sällan har det väl sörplats så mycket i ett reportage — hans omisskännliga sympati för det kinesiska folket och hans omutliga vilja till opartiskhet samverkar till att hans bok gör ett alltigenom övertygande intryck. Just frånvaron av hätskhet och fördomar, propagandistiska förvrängningar och demagogiska tricks skänker ett så mycket starkare eftertryck åt de reflexioner Wickbom tillåter sig och som ger läsaren en så stark känsla av den skrämmande förnimmelse av främlingskap författaren erfarit inför det nya Kina.

Försiktigtvis avhåller sig Wickbom från alla spekulationer om det problematiska förhållandet mellan Ryssland och Kina, som han visserligen inte förbigår, men endast med lätt hand berör. Till det mest intressanta i hans intressanta bok hör dock konstaterandet av hur mycket fler beröringspunkter en resenär från västern — och han färdades till Kina via den transsibiriska järnvägen — trots allt har med ryssar än med kineser, hur mycket den gemensamma europeiska

traditionen trots allt förenar ryssarna och västerns folk och skiljer dem från det kinesiska folket. Kanske ligger i denna omständighet nyckeln till de närmast följande decenniernas storpolitiska utveckling.

Johannes Wickman: Politiska porträtt. Natur och Kultur. Pris 19: 50, inb. 24: —.

T. G. Wickbom: Den röda jorden. Norstedts. Pris 19: —.